

Ю. П. Тадеєв,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1148-4798>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.15.135

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЗРОСТАННЯ

Ju. Tadeyev,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economical Cybernetics, Kyiv National Taras Shevchenko University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INTELLECTUAL CAPITAL AND INSTITUTIONAL SUPPORT OF ITS GROWTH

В статті визначено, що існує процес накопичення обсягу знань та інтелектуального потенціалу, який нематеріально залучено до процесу ринкового відтворення. Збільшення масштабів запровадження інтелектуального капіталу в економіку країни потребує структурованої системи управління інтелектуальним капіталом. Представлено окремі елементи розвитку та управління інтелектуальним капіталом у вигляді цілісної системи. Важливою складовою формування інтелектуального капіталу в країні є його розвиток. Розвиток інтелектуального капіталу в країні відбувається на основі усталеної системи освіти високого рівня.

Зростання інтелектуального капіталу неможливо уявити без наявності інструментів його захисту: комерційних та інституційних. До інструментів комерційного характеру відносяться патенти, авторські права, права промислового зразка, права селекціонерів, права на товарний знак, торгові марки та логотипи.

До інституційних інструментів захисту інтелектуальної власності можна віднести сформовану в світі та в Україні законодавчо-нормативну базу та міжнародні організації, що опікуються цим питанням

The article defines that there is a process of accumulating the amount of knowledge and intellectual potential, which is immaterially involved in the process of market reproduction. Increasing the scale of introduction of intellectual capital into the country's economy requires a structured system of intellectual capital management. Separate elements of development and management of intellectual capital in the form of a complete system are presented. An important component of the formation of intellectual capital in the country is its development. The development of intellectual capital in the country is based on an established system of high-level education. Our country has established traditional forms of education, such as secondary education, higher education (bachelor's and master's degrees), higher education (doctor of philosophy), doctoral training programs. An important element of education in our country, as in all countries of the world, is advanced training, retraining and second higher education. Among the latest forms of formation of intellectual capital is the acquisition of education in the context of retraining and advanced training, at the expense of grant programs, activities of science parks and business incubators.

The growth of intellectual capital cannot be imagined without the availability of tools for its protection: commercial and institutional. Commercial instruments include patents, copyrights, industrial design rights, plant breeders' rights, trademark rights, trademarks and logos.

Institutional tools for the protection of intellectual property include the legislative and regulatory framework and international organizations formed in the world and in Ukraine. The institutional basis for the protection and growth of intellectual property in Ukraine is such legislative and regulatory documents as: the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, Decrees of the President of Ukraine, Codes of Ukraine, Resolutions and Orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, international treaties and agreements, departmental regulatory acts, standards in the field of intellectual property, Among the international organizations that regulate the field of intellectual property, the WTO and WIPO should be singled out.

Ключові слова: теоретичні, інтелектуальний, капітал, зростання, інституційні, освіта.

Key words: theoretical, intellectual, capital, growth, institutional, education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одна з найактуальніших проблем сучасного економічного розвитку та розвитку суспільства в цілому є інтелектуальний капітал. Стрімкий розвиток інтелектуального капіталу, його важливості та впливу на економіку зумовлює наявність великої кількості проблем в його дослідженнях і недостатність розробки сучасної теорії інтелектуального капіталу. У цьому відношенні нами було запропоновано нове тлумачення інтелектуального капіталу, в якому його можна визначити як основу сучасної системи економічного розвитку та як об'єкта економіки.

Інтелектуальний капітал у сучасному суспільстві є основою багатства, визначає конкурентоспроможність економічних систем і є ключовим ресурсом зростання доходів та розвитку виробничих сил. З його допомогою економіка будь якої країни стає більш технологічно розвинутою і інноваційно-орієнтованою. Здатність економіки створювати інтелектуальний капітал та ефективно його використовувати все більше визначає економічну потужність держави та її процвітання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед наукових праць які було основою представлено дослідження необхідно виокремити такі як монографії Сазонець І.Л., Саленко А.С. "Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу" [1], Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонець І.Л., "Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства" [2], Никончук В.М. "Методологія забезпечення якості та розвитку інтелектуального капіталу в національній економіці" [3], Сазонець О.М., Пінчук О.Л., Куницький С.О. "Глобальні інформаційні та наукометричні системи науково-технологічного розвитку країни" [4]. В цих монографіях автори проаналізували концепції високотехнологічного розвитку, місце в цих концепціях інтелектуальної складової, механізми забезпечення розвитку інтелектуального капіталу та інші важливі теоре-

тичні питання розвитку сфери інтелектуального капіталу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення основних теоретичних засад інтелектуального капіталу та механізму інституційного регулювання процесу зростання інтелектуального капіталу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На основі аналізу досліджень вітчизняних науковців, необхідно визначити, що інтелектуальний капітал — це набір інтелектуалізованих засобів виробництва та підприємницької діяльності, яку здійснюють підприємці. Інтелектуальний людський капітал і нематеріальні активи, які запроваджують у виробництво представляють результати інтелектуальної праці та підприємництва. Інтелектуальний капітал, який створює додану вартість, що привласнюється власниками інтелектуального капіталу в різних формах доходів. Ці доходи являють собою дохід, прибуток підприємств і проценти на капітал.

Такий підхід до визначення інтелектуального капіталу робить можливим його реалізацію структурування та виявлення зв'язків і взаємозалежностей між елементами капіталу. Диференціація людської та нематеріальної інтелектуальної складових капіталу дозволяє виявити його теоретичні особливості та практичні наслідки відтворення. Таким чином, можна визначити, що інтелектуальний людський капітал включає добре освічену частину населення країни, що має вищу та післядипломну освіту та вчені ступені і звання, складається з найманих працівників, державних службовців, науково-технічних працівників та підприємців, в т.ч в основному середнього і старшого управлінського персоналу.

Інтелектуальний капітал у цьому випадку часто називають "невидимими активами". Таке визначення ґрунтується на його нематеріальній природі. Знання чи творчість людей, імідж компанії, моральні цінності неможливо відчуті і виміряти. Це зумовлено тим, що

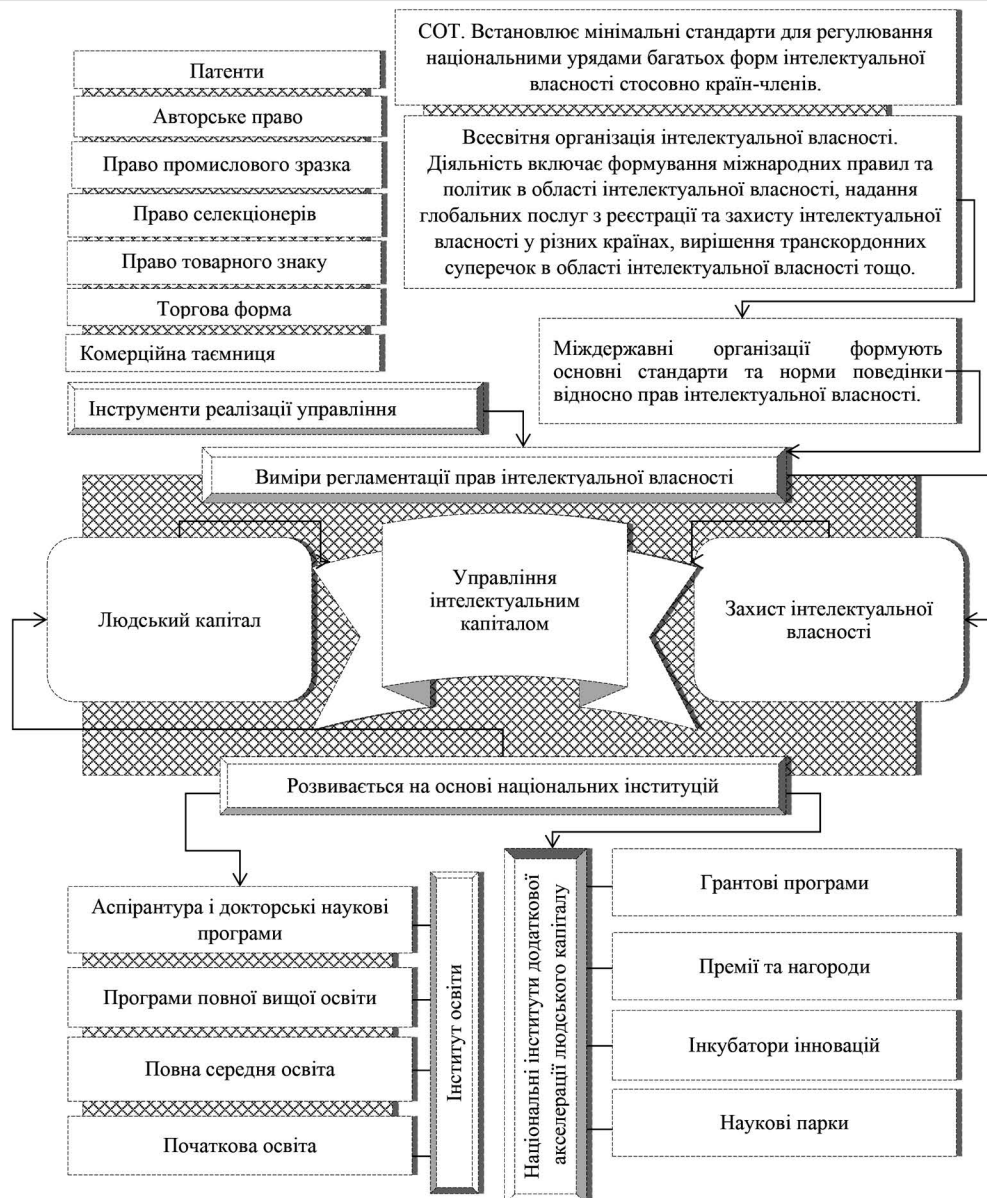

Рис. 1. Складові інституційної системи зростання інтелектуального капіталу

складно знайти надійні способи вимірювання колективних знань співробітників компанії, їхнього досвіду та інтуїції, інтелектуальну власність, інформацію, яку вони несуть, містять в собі. Інтелектуальний капітал більше орієнтований на майбутнє — на відміну від фізичного капіталу, який є результатом певних дій у минулому. Навіть його вартість створюється виходячи з очікування можливого подальшого використання в майбутньому. Найефективніше інтелектуальний капітал можна розвивати в процесі створення нової продукції та здійснення діяльності з освоєння нових ніш на товарному ринку. Його розвиток це залежить від того, наскільки ефективно компанія зможе організувати дослідження в цій області і зосередити необхідні інтелектуальні, матеріальні та фінансові ресурси на певній проблемі.

Основною функцією інтелектуального капіталу є суттєве прискорення значного зростання прибутку за рахунок створення та впровадження системи знань, необхідних компанії, предметів, речей та стосунків, які, у свою чергу, роблять дуже ефективною підприємницьку діяльність.

Отже, враховуючи все вищесказане, можна зробити такий висновок. У сучасних економічних умовах розвитку інтелектуального капіталу існує процес накопичення обсягу знань та інтелектуального потенціалу, який нематеріально залучено до процесу ринкового відтворення. Таке залучення є вигідним, підвищує конкурентоспроможність і приносить підприємцю протягом тривалого часу додану вартість. Водночас обидва елементи (людський та структурний інтелектуальний капітал) важливі в цьому процесі. Вони тісно співпрацюють, доповнюють один одного, а їх ефективний взаємовплив створюють синергетичний ефект.

Збільшення масштабів запровадження інтелектуального капіталу в економіку країни потребує структурованої системи управління інтелектуальним капіталом. Спираючись на дослідження Никончук В.М. [3] можна представити окремі елементи розвитку та управління інтелектуальним капіталом у вигляді цілісної системи (рис. 1).

Важливою складовою формування інтелектуального капіталу в країні є його зростання. Зростання інтелектуального капіталу в країні відбувається на основі усталеної системи освіти високого рівня. Так, зростання інтелектуального капіталу неможливо уявити без наявності інструментів захисту інтелектуальної власності. Такі інструменти можна розділити на комерційні та інституційні. До інструментів комерційного характеру відносяться патенти, авторські права, права промислового зразка, права селекціонерів, права на товарний знак, торгові марки та логотипи.

До інституційних інструментів захисту інтелектуальної власності можна віднести сформовану в світі та в Україні законодавчо-нормативну базу та міжнародні організації, що опікуються цим питанням. Головним законодавчим актом, що регулює сферу захисту інтелектуальної власності в Україні є Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 1 грудня 2022 року № 2811-IX (зі змінами та доповненнями). Цей Закон регулює відносини щодо набуття, здійснення та захисту особистих немайнових та майнових авторських та/або суміжних прав, а також щодо прав особливого роду (*suí generis*), пов'язаних зі сферою авторського права та/або суміжних прав [5]. Крім того, сфера інтелектуальної власності в нашій країні регулюється такими Законами України як: "Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав", "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", "Про охорону прав на промислові зразки", "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг", "Про правову охорону географічних зазначень", "Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів", "Про авторське право і суміжні права". Інституційною основою захисту та зростання інтелектуальної власності в Україні є такі законодавчі та нормативні документи як: Конституція України, стандарти у сфері інтелектуальної власності, Укази Президента України, Кодекси України, Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, міжнародні договори та угоди в сфері інтелектуальної власності, відомчі нормативно-правові акти.

Серед міжнародних організацій, що регулюють сферу інтелектуальної власності, слід виділити СОТ та ВОІВ. Світова організація торгівлі (СОТ) — міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових стандартів у міжнародній торгівлі та контроль за їх дотриманням. СОТ була заснована в січні 1995 року після підписання відповідної багатосторонньої угоди в Марракеші (Марокко) 15 квітня 1994 року. СОТ стала правонаступником Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), організації, яка існувала з 1947 року до 1994 року і налічувала 128 членів. ГАТТ провела вісім раундів багатосторонніх переговорів, спрямованих на лібералізацію торгівлі, скасування тарифних обмежень і зниження митних зборів.

Права інтелектуальної власності в СОТ регулюються через механізм вирішення суперечок. Торгові суперечки між державами-членами СОТ виникають через порушення торгових угод СОТ. Наприклад, спір виникає, коли одна держава-член СОТ приймає законодавчий акт або інші нормативно-правові документи, які інші країни-члени СОТ вважають незаконними відповідно до своїх зобов'язань за угодами СОТ.

До порушень права СОТ відносяться не тільки дії керівництва держави, а й дії уряду, окремих державних органів, а іноді й недержавних установ. Наприклад, було б порушенням законодавства СОТ, якщо держава-член СОТ в односторонньому порядку визначила, що експорт/імпорт товарів (послуг) підлягає обов'язковим процедурам санітарного чи фітосанітарного контролю (не передбачених окремими угодами СОТ). Таким чином, кожна з держав-учасниць організації матиме право ініціювати процес вирішення спору в рамках СОТ. У подальшому, за результатами розгляду цього питання Органом з вирішення спорів СОТ, такі обов'язкові процедури будуть визнані незаконними, а країна, яка їх застосувала, вважатиметься порушницею [6].

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) — міжнародна міждержавна організація, заснована на основі Конвенції, прийнятої в 1967 році державами-учасниками Паризького союзу з охорони промислової власності, Бернського союзу з охорони літературних і художніх творів, та інші спеціалізовані асоціації. У 1974 році ВОІВ набула статусу спеціалізованої установи ООН. Її секретаріат — Міжнародне бюро ВОІВ — знаходиться в Женеві з 1974 року. Метою цієї міжнародної організації є сприяння захисту інтелектуальної власності в усьому світі шляхом забезпечення співпраці між країнами та дотримання положень багатосторонніх договорів, які регулюють правові та адміністративні аспекти інтелектуальної власності.

За активної участі країн-учасниць ВОІВ здійснює діяльність, спрямовану на формування глобальної політики інтелектуальної власності, гармонізацію національних норм і процедур у цій сфері; надає послуги міжнародним заявникам з набуття прав на об'єкти промислової власності; обміну інформацією; надає технічну, організаційну та консультативну допомогу державам-учасникам ВОІВ; допомогу у вирішенні спорів щодо інтелектуальної власності між суб'єктами приватного права та ін.

Основними органами Організації, відповідно до Конвенції ВОІВ, є Генеральна Асамблея (членами якої є держави-члени ВОІВ, які також є членами Паризької та/або Бернської унії), Конференція (членами якої є всі держави-члени ВОІВ) а Генеральна асамблея ВОІВ обирає генерального директора, який очолює Міжнародне бюро. Україна, як країна-засновниця ООН, стала членом ВОІВ 1970 році. У 1992 році Уряд України підтвердив незмінну важливість низки міжнародних угод у сфері інтелектуальної власності для нашої країни, і з того часу співпраця з ВОІВ розвивається та розширюється. Україна бере активну участь у засіданнях усіх адміністративних органів ВОІВ, а також у роботі її профільних комітетів. Україна є учасником таких міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, щодо яких ВОІВ виконує адміністративні функції [7].

ВИСНОВКИ

У сучасних економічних умовах розвитку інтелектуального капіталу існує процес накопичення обсягу знань та інтелектуального потенціалу, який нематеріально залучено до процесу ринкового відтворення. Таке залучення є вигідним, підвищує конкурентоспромож-

ність і приносить підприємцю протягом тривалого часу додану вартість.

Збільшення масштабів запровадження інтелектуального капіталу в економіку країни потребує структурованої системи управління інтелектуальним капіталом. В роботі представлено окремі елементи розвитку та управління інтелектуальним капіталом у вигляді цілісної системи. Важливою складовою формування інтелектуального капіталу в країні є його розвиток. Розвиток інтелектуального капіталу в країні відбувається на основі усталеної системи освіти високого рівня.

Зростання інтелектуального капіталу неможливо уявити без наявності інструментів її захисту. Такі інструменти можна розділити на комерційні та інституційні. До інструментів комерційного характеру відносяться патенти, авторські права, права промислового зразка, права селекціонерів, права на товарний знак, торгові марки та логотипи.

До інституційних інструментів захисту інтелектуальної власності можна віднести сформовану в світі та в Україні законодавчо-нормативну базу та міжнародні організації, що опікуються цим питанням.

Література:

1. Сазонець І.Л., Саленко А.С. Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу. Рівне. Волин. Обереги, 2019. 176 с.
2. Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонець І.Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства: монографія. Рівне, Волин. обереги, 2021, 190 с.
3. Никончук В.М. Методологія забезпечення якості та розвитку інтелектуального капіталу в національній економіці. — Рівне: Волин. обереги, 2020. 228 с.
4. Сазонець О. М., Пінчук О. Л., Куницький С. О. Глобальні інформаційні та наукометричні системи науково-технологічного розвитку України. Рівне: Волин. обереги, 2015. 184 с.
5. Закон України "Про авторське право і суміжні права". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 24 липня 2024 р.).
6. Світова організація торгівлі (СОТ). Офіційний сайт МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/svitova-organizaciya-torgivli-sot> (дата звернення: 24 липня 2024 р.).
7. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Офіційний сайт Постійного представництва України у Женеві. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo> (дата звернення: 24 липня 2024 р.).
8. Sazonets O., Salenko A. Intellectualization of methods to improve the system of transport services: Monograph. Lap Lambert Academic Publishing, 2022. 86 p.

References:

1. Sazonets', I.L. and Salenko, A.S. (2019), Determinants of liberalization of high-tech entrepreneurship in the post-industrial transition], Volyns'ki oberehy, Rivne, Ukraine.

2. Dzhyndzhoian, V.V. Salenko, A.S. and Sazonets', I.L. (2021), Sotsial'ni determinanty rozvytku sfery posluh v kontseptsii formuvannia postindustrial'noho suspil'stva [Social determinants of development of the service sector in the concept of formation of post-industrial society], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

3. Nykonchuk, V.M. (2020), Metodolohiia zabezpechennia iakosti ta rozvytku intelektual'noho kapitalu v natsional'nij ekonomitsi [Methodology of quality assurance and development of intellectual capital in the national economy], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

4. Sazonets, O. M. Pinchuk, O. L. and Kunytskyi, S. O. (2015), Hlobalni informatsiini ta naukometrychni systemy naukovo-tekhnologichnoho rozvytku Ukrainy [Global information and scientometric systems of scientific and technological development of Ukraine], Volynski oberehy, Rivne, Ukraine.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (Accessed 24 July 2024).

6. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2023), "World Trade Organization (WTO)", available at: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/svitova-organizaciya-torgivli-sot> (Accessed 24 July 2024).

7. Permanent Mission of Ukraine in Geneva (2024), available at: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo> (Accessed 24 July 2024).

8. Sazonets, O. and Salenko, A. (2022), Intellectualization of methods to improve the system of transport services: Monograph, Lap Lambert Academic Publishing, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663